

Yayın Tanıtımı: Steven Roger FISCHER, *Dilin Tarihi* (Çev. Muhtesim Güvenç), Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul ,2018, 249s.

Steven Roger Fischer'in *Dilin Tarihi* isimli kitabı şaşırtıcı dil serüveninin genel bir hikâyesini bize sunar. Hem de bu hikâye bir milyon yıldan uzun bir zaman dilimini kapsar. Aslında Fischer dile daha geniş biçimde bakmamızı sağlamak amacıyla kitabına hayvanlar arası dil konusuyla başlar. Bu ilk bölümde biz hayvanların türün devamlılığını sürdürebilmek için dili nasıl kullandıklarını yakından görürüz. Örneğin dünya üzerindeki nüfusu trilyonları bulan karıncalar yalnız yaşayabilen hayvanlar değildir. Türün devamlılığı için üreme ve yiyecek tedariki hayati önem taşır. Karıncalar tehlikeyi haber vermek amacıyla koku yayabilir ayrıca bir tür cırlamayla iletişim kurabilir. Tabi karıncaların iletişimini anlayabilmek, çıkardıkları seslerin doğrudan işitilemediğinden dolayı pek kolay değildir. Ancak kuşların ve gorillerin dil konusundaki yeteneklerini görece daha iyi bilebiliriz. Kitapta onlarla ilgili çarpıcı deneylerden söz edilir. Mesela özel tasarlanmış bir klavye ile duygularını aktaran goril Koko, küçük bir çocuk zekâsında, dili kullanma başarısı gösterir. Papağan Alex de bir eğitimden geçtikten sonra kendisine gösterilen anahtarların kaç tane olduğunu, hangisinin büyük olduğunu söyleyebilir. Fakat bütün bu iletişimler insan iletişiminden çok temel bir noktada ayrılır. İnsan dili karmaşık bir söz dizimine sahiptir ve insanın zihinsel yetisi bu karmaşayı ustalıkla yönetebilir.

Kitabın ikinci bölümünde bir milyon yıl öncesine uzanıp dilin ne koşullar altında ortaya çıktığını öğreniriz. Doğrusu sürecin hiç de kolay olmadığını, ciddi bir evrim sürecinin ürünü olduğunu kavrayabiliriz. Her şeyden önce insan fizyolojisinin sesleri çıkarabilecek biçimde değişmesi gerekir. Bu olduktan sonra, insanlar dil konusunda şaşırtıcı bir ilerleme gösterirler. İnsanlar da tıpkı karıncalar gibi yalnız yaşayabilen canlı türleri değildir. Toplu hâlde olmaları bazı organizasyonlar gerektirir. Büyük bir kabilenin doyabilmesi daha büyük hayvanların, organize biçimde avlanmasını gerektirir. Bu tabi suya elini daldırıp balık yakalamaktan çok daha karmaşık bir faaliyet türüdür. Daha gelişkin biçimde iletişim kurmadan üstesinden gelinemeyecek bu işi insanlar başarırlar. Sonrasında sallar yapıp suları aşmak, toplu biçimde göç etmek gibi anlaşma gerektiren işlerin altından başarıyla kalkarlar. Fischer kitabında şöyle bir tespitte bulunur: *Alet yapımı dil gerektirmez, fakat*

TÜRK LÜK BİLİMİ ARAŞTIRMALARI
JOURNAL OF TURKOLOGY RESEARCH
48. SAYI / VOLUME
2020-GÜZ / AUTUMN

Sorumlu Yazar
Corresponding Author

Dr. Öğr. Üyesi
Şaziye DİNÇER BAHADIR

Kırşehir Ahi Evran Üni.
Fen-Edebiyat Fak.
Türk Dili ve Edebiyatı Böl.

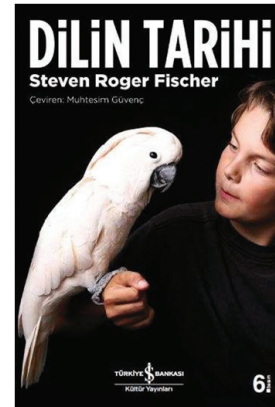
saziyedincer35@gmail.com

ORCID: 0000-0002-8927-2672

Atf

Citation

DİNÇER BAHADIR, Şaziye (2020), "Yayın Tanıtımı: Dilin Tarihi", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, (48) 205-208.

YAYIN TANITIMI
BOOK REVIEW

Cebelitarık Boğazı'nın 'toplu göç'le geçilmesi –Endonezya'daki Wallace Çizgisi'nin geçilmesi gibi- dilin bilinmesini gerektirir. (s. 35). Yani insanlara, taştan veya ağaçtan bir tekerleğin yapımı için dil gerekemeyebilir ancak bir kağıt arabası yapıp onunla yük taşıyabilmek için dil şarttır.

Üçüncü bölüm öğrenciliğimiz esnasında sıkça duyduğumuz dil aileleri konusu üzerinedir. Nasıl olup da diller bir araya gelebilmiş, büyük dil ailelerini oluşturmuşlardır. Ortak kökenden gelen dillerin nasıl olup da bu kadar çeşitlendiğini görebilmek için kitabın 76-77. sayfalarında verilen Hint Avrupa dil ailesi ağacına bakmamız yeterlidir. Tarımsal üretimin artması, toplu göç vb. dillerin birbirleri ile kaynaşmasını yaratmıştır. Kitaptaki ilginç bir örnek 8500 yıl önce Pre-Çince konuşan bir grubun pirinci ıslah etmesiyle ilgilidir. Böylece yiyecek sağlamak, fazla nüfus besleyebilmek daha kolaylaştığından Çin dilinin etkisi bölgede artmıştır. Dillerin birbiriyle alışverişi, kaynaşması zamanla köken dilden uzaklaşmasına sebep olmuştur. Zaman dilsel çeşitliğinin lehine değil aleyhine işlemiştir. Fischer bunun için şöyle demektedir: *Genel olarak insan toplumunda ekonomik ve politik iktidar merkezlerinin oluşmasıyla, gitgide büyüyen homojen dil birimleri ortaya çıkmıştır. Söz konusu diller de daha sonra tüm küçük dilleri bastırmıştır. Bu sinerjik sistem hızla büyür, en sonunda çok sınırlı sayıda dil ve dil ailesi kalır. Günümüzde nüfus artışına rağmen dil sayısındaki azalmanın hızla devam ettiği dünyanın dilsel durumu budur.* (s. 79).

Kitabın dördüncü bölümünde ise yazılı dil ele alınmaktadır. Yazılı dil epey uzun bir evrimin sonucunda ortaya çıkmıştır. Yani resimlerin zamanla simgelere dönüşmesinden, belli seslerin sembollerle ifade edilmesine, alfabenin kullanılmaya başlanmasından, sesli harflerin bulunmasına doğru bir yığın gelişme sonucu modern yazılı dilleri kullanmışlardır. Burada Fischer önemli bir noktaya dikkatimizi çeker: *Bugün, uygarlaşma sürecini bir mekanizmaya benzetecek olursak, yazı yazmayı bu mekanizmanın yağı gibi değerlendirmenin daha uygun olduğu kabul edilmektedir: Yazı toplumsal gelişmeye yol açmamış, yalnızca toplumsal değişimi kolaylaştırmıştır.* (s. 83). Demek ki insanların uygarlaşmasında yazıyı bir kaldıraç olarak görmek yerine üstlendiği işlevi doğru biçimde tespit etmek önemlidir.

Yazının kullanılmasının toplumsal organizasyonun gelişmesiyle, söz gelimi güçlü devletlerin ortaya çıkmasıyla ilişkisi vardır. Sümerler yazıyı tahıl miktarlarını, hayvan sayılarını kaydetmek amacıyla kullanmışlardır. Kalabalık bir nüfusun aç kalması için yiyecek planlamasının etkin şekilde yapılması gereklidir. Yazı ayrıca iktidarın gücüne hizmet eden bir araçtır. Devlet hizmetinde olan kâtipler hanedanın gücüyle, elinin açıklığı ile ilgili yazılar yazmışlardır. Eğer taş yazılmış olsaydı Kül Tigin'in yoksul halkı doyurduğunu, açığı giydirdiğini, Türkleri devlet sahibi yaptığını, kısacası büyük bir hükümdar olduğunu bilemeyecektik (Tekin, 2010: 23). Pasifik halkları neredeyse 19. yüzyıla kadar yazı kullanmışlardır. Zira sözlü kültürleri epeyce gelişmiş durumda, bunun dışında devlet gibi muhasebenin temel ihtiyaç olduğu bir organizasyona da sahip değillerdir. Kısacası o zamana kadar yazıyı bir ihtiyaç olarak hissettirecek bir havayı solumamaktadırlar.

Tabi yine bu bölümde “uygarlaşma” serüvenimize dair kimisi önemli, kimisi ise çok acı gerçekleri öğreniriz. Mesela, Yunanlıların Doğu Akdeniz'in sessiz harflerine dayalı alfabesine sesli harfleri ekleyip yeni bir alfabe kullanıma sunmaları yüzümüzü güldüren bir gelişmeyken; İspanyolların, Maya Kraliyet Kütüphanesindeki kitapları yok etmeleri bizi utanca boğar.

Beşinci bölümde dillerin soyağaçlarını anlatılmaktadır. Bu bölüm üçüncü bölümde anlatılan dil aileleri ile de bağlantılıdır. Burada diller arasındaki bağlantıyı anlamamıza ilişkin kimi genellemeler yapılmıştır. Dil değişiminin dört temel unsurundan söz edilmiştir. Tabii bütün diller çok ciddi bir değişimden geçmiştir. Bölümü okuduğumuzda dilleri dönemlere ayırmanın söz gelimi Eski Anadolu Türkçesi, Yeni Türk Dili gibi yalnız bize özgü olmadığını görebiliriz. Yine, eğitilmiş bir İngiliz için de Shakespeare şiirlerini okumanın öyle kolay olmadığını anlayabiliriz. Bunun ilginç bir istisnası kitapta şu şekilde verilmiştir: *İtalyancanın fonolojisinin yüzyıllarca neredeyse hiç değişmemiş olması, Roman dilleri arasında benzersiz bir durumdur-aslında bu durum dünyada ender görülür: Eğitilmiş herhangi bir İtalyan, özel bir eğitim almaksızın kendi Orta çağ şiirlerini kolaylıkla okuyabilir. Bu nedenle İtalyancanın tarihi, birçok dilin tersine Eski, Orta ve Modern dönemlere ayrılmaz.* (s. 120). Elbette bu İtalya'nın kendine özgü tarihi gelişiminin sonucudur. Her dil kendi özgül koşulları içinde ele alınıp değerlendirilmelidir.

Kendi serüveni üzerine düşünebilme yetisine sahip olan, hemen her şeyi merak eden insanın, dil üzerine düşünmemesi beklenemezdi. Altıncı bölümün konusu dil biliminin nasıl oluştuğudur. Hintliler dil üzerine oldukça gelişkin çalışmalar ortaya koymuşlardır. *Eski Yunan dilbilimin aksine, Hindistan geleneği, tamamen olgunlaşmış bir hâlde ortaya çıkmıştır, uzun süreli, ama kaydedilmemiş bir teorik gelişmenin doruk noktasıdır.* (s. 138). Bu tespitin önemi şuradan kaynaklanır, edebiyat, felsefe, bilim gibi konularda zihnimiz Antik Yunan'a gitmeye alışkındır. Bu herhalde batı dışı uygarlığı tanıma konusunda eksiklerimizden yahut batı tarih yazınının güçlü biçimde dünyaya yayılmasından kaynaklanır. Eski Yunan'da dil araştırmalarının gramer çevresinde, edebiyat ve felsefeyle sarmalanmış biçimde olduğu sıralarda Hintliler oldukça gelişkin analizler yapmaktadırlar. Yine bu bölümde dil bilim çalışmalarında devamlılığın ve eskiyi bilmenin önemi daha iyi anlaşılabilir. Mesela orta çağda dil incelemesi işini yapanlar manastırdaki rahiplerdir. Zira iyi anlaşılması gereken bir kutsal kitap söz konusudur. Benzer bir tartışma en kaba anlamıyla, Kur'an ayetleri tevildilebilir mi sorusu etrafında İslam coğrafyasında da yaşanmıştır. Bir ayağı felsefeye uzanan bu tartışmalar, olgun bir dilbilimine doğru yol almıştır. Bunda eski Hint geleneğinin batı geleneği ile harmanlanması da rol oynamıştır. Bütün bunların bizdeki dil bilim tartışmalarını anlayabilmemiz açısından önem arz etmektedir.

Yedinci bölümde dilin toplumsal hayattaki yeri işlenmiştir. Bunun içinde propagandadan tutun da resmi yazıya, dildeki değişimden tutun da televizyonun etkisine kadar pek çok konu vardır. Şüphesiz ki dil sürekli bir oluş hâlinde, toplum dili alır, kullanır, bozar, yeniden yapar vs. Dolayısıyla bu bölümde anlatılan hikâye konunun yabancı olsun olmasın hepimizin dikkatini çekecek türdendir. *İzlanda'nın nüfusu çok küçük, yaklaşık 270.000 olduğu için, İzlandaca yoğun yabancı etkilere maruz kalmaktadır ve güçlü bir etnik gurur duyulduğundan dolayı, özel bir dil konseyi, dile giren yeni, özellikle de teknik terimleri İzlandacalaştırmak için düzenli olarak toplanır. Örneğin 'Televizyon' yerine sjonvarp (tam karşılığı: 'görüntü-fırlatıcı') önerilmiştir. Konseyin çalışmaları İzlandacanın ayakta kalmasına katkıda bulunmaktadır.* (s. 194). Bu paragrafta İzlanda yazan yerlere Türkiye'yi koysak hiç de yadırgamayız. Çünkü bu dil tartışmaları hızını kaybetmiş olmakla birlikte bizde de yaşanmıştır. Örneğin 'teknoloji' kelimesi yerine önerilen 'uygulayimbilim' sözcüğü tam da 'görüntü fırlatıcı' mantığıyla oluşturulmuş bir sözdür.

Fischer'in kitabında dikkati çeken şey onun süreci anlama isteğidir. Yoksa söz gelimi İrlandalıların bu tutumunu yargılayan bir tutuma rastlanmaz. Dilin propaganda işlevi konusunda anlattıkları zihnimizin nasıl kolaylıkla şekillendiğini göstermesi bakımından ilginçtir. Dillerin birbirine karışmalarını bir zenginlik olarak görür. Şu hâlde Fischer'in bakış açısı değerlendirildiğinde Türkçe'nin uzun süre Arap ve Fars etkisine maruz kalması yargılanması gereken değil anlaşılması gereken bir süreçtir. Zira insanlar yeni dönemlere uyum sağlamak isteğindedirler. Hayatta kalabilmenin, yarar sağlayabilmenin başkaca bir yolu yoktur. İnsan, gerçeği dünyanın başka coğrafyalarında da aynı biçimde işlemiştir. Bu bölümde anlatılan önemli hikâyelerden biri de 1979 yılında, İngiltere'de yapılan Sade İngilizce Kampanyası'dır. Kampanyanın özü basittir. Herkesin anlayabileceği sade bir dil ile okuyup yazmak esas alınır. Sade dilden kasıt, kötü üsluptan korunmak, söylenecek şeyi dolandırmadan üzerini örtmeden söylemektir. *Sade İngilizce ile yeniden yazmaya bir örnek verelim: 'Yüksek kaliteli öğrenme ortamları, süregelen öğrenim sürecinin kolaylaştırılması ve geliştirilmesi için gerekli önkoşuldur.'* cümlesi, *'Çocukların iyi eğitim görmesi için, doğru dürüst okullara ihtiyaç vardır.'* halini almıştır. (s. 197). Bizim de akademik yazınımızda şimdilerde böyle bir sade dil kampanyasına ihtiyacımız vardır. Kendi içine kapanan birbirini tekrar eden metin yapılarına sahip bu dilin arınması iyi olacaktır.

Kitabın sekizinci ve son bölümü gelecek hakkındaki öngörülere ayrılmıştır. Doğrusu bu bölümdeki öngörülerin bazıları "Maymunlar Cehennemi" filmi kadar korkunçtur. Yapay diller, programlama dilleri, teknolojinin dil üstündeki hâkimiyeti vs. Tabi bütün bunlar Fischer'in kurgusudur. İnsan hayatı beklentilerin ötesine çok farklı yerlere akmıştır. Fakat dil kullanımında zamanımızın bir olgusu olan internete ve onun etkilerine dikkatimizi çekmesi önemlidir.

Fischer'in kitabı dilin en genel anlamda tarihini öğrenmek isteyenler için iyi bir kaynaktır. Okuyucudan herhangi bir ön hazırlık beklemez. Metni alanın terminolojisine boğup anlaşılmaz kılmak yerine, açık bir ifade biçimini tercih etmiştir. Dolayısıyla dil bilim öğrencisine de antropoloğa da veya meraklı okura da hitap edebilmektedir. Elbette Fischer'in bakışında ve kitabında batılı olmasının etkisi hissedilir. Mesela Latince yahut İngilizce hakkında söyledikleri, Sanskritçe veya Arapça hakkında söylediklerinden fazladır. Hele Türkçe hakkında bilgi yok gibidir. Fakat bunda mevcut kültürel çalışmaların hâkim yönünün bu olması etkilidir. Umulur ki belagat geleneğini anlamaya çalışanlar Saussure'ü okurlarsa, Saussure'ü okuyanlar ise belagat geleneğini anlamaya gayret ederlerse Türkçe hakkındaki özgün çalışmalar daha geniş yankı bulacaktır.

KAYNAKLAR

FISCHER, Steven Roger (2018), *Dilin Tarihi*, Çev.: Muhtesim Güvenç, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul.

TEKİN, Talat (2010), *Orhon Yazıtları*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara.